

Щодо питання відшкодування матеріальної та моральної шкоди, завданої у стані крайньої необхідності

Нємцева А.О., старший консультант Інституту законодавства Верховної Ради України

Крайня необхідність має місце в тих випадках, коли особа заподіює шкоду правоохоронним інтересам для усунення небезпеки, що безпосередньо загрожує їй, чи охоронюваним законом правам цієї людини або інших осіб, а також суспільним інтересам чи інтересам держави, якщо за даних обставин відвернути небезпеку іншим шляхом було неможливо.

Відповідно до статті 1171 Цивільного кодексу України (далі – ЦК) ознаками крайньої необхідності є:

а) завдання шкоди в результаті вчинення певних дій. Тобто поведінка у стані крайньої необхідності завжди є активною;

б) дії у стані крайньої необхідності спрямовані на усунення небезпеки, що загрожувала цивільним правам та інтересам іншої фізичної або юридичної особи.

Джерелом небезпеки, які створюють стан крайньої необхідності, можуть бути стихійні лиха (землетруси, повені, сніжні урагани, обвали тощо), агресивні дії диких і домашніх тварин, несправний стан машин та агрегатів, устаткування, фізіологічні та біологічні процеси (голод, спрага, тяжка хвороба) протиправні дії третіх осіб (підпал, заподіяння тяжких тілесних пошкоджень і т.п.

Наприклад, з метою недопущення поширення вогню в сільській місцевості руйнують дерев'яні споруди біля вогнища. У цьому випадку стикаються інтереси, які охороняються законом, особи, якій заподіюють шкоду, із законними інтересами особи, яка їх захищає, заподіюючи шкоду першій особі.

У кримінальному праві заподіяння шкоди у стані крайньої необхідності передбачає відповідальність лише за умови, якщо така шкода є більш значною ніж відвернута.

У цивільному праві це питання вирішується за загальним правилом, шкода заподіяна за таких обставин, відшкодовується особою, яка її заподіяла.

Водночас, особа, яка відшкодувала шкоду, має право пред'явити зворотню вимогу до особи, в інтересах якої вона діяла.

Враховуючи конкретні обставини, суд може покласти обов'язок відшкодування шкоди на:

- а) особу, в інтересах якої діяв заподіювач;
- б) зобов'язати кожного з них відшкодувати шкоду в певній частці;
- в) звільнити цих осіб від відшкодування шкоди повністю;
- г) звільнити цих осіб від відшкодування шкоди частково.

Відшкодування моральної шкоди. Російське дореволюційне законодавство не містило норм, які б передбачали можливість відшкодування моральної шкоди. У радянському законодавстві протягом багатьох років також вважалося, що немайна шкода не підлягає відшкодуванню, тому що її неможливо оцінити.

У ЦК України правовому регулюванню питань, пов'язаних із відшкодуванням моральної шкоди, присвячена спеціальна ст. 23 «Відшкодування моральної шкоди».

Під моральною шкодою розуміють моральні і фізичні страждання, які заподіяні громадянину внаслідок посягання на належні йому від народження чи відповідно до закону нематеріальні блага (життя, здоров'я, честь, гідність, ділову репутацію, недоторканність приватного життя тощо).

Моральна шкода може полягати:

- у фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я;

- у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів сім'ї чи близьких родичів (втрата близьких, неможливість продовжувати активне ділове чи громадське життя, розголошення особистої чи сімейної таємниці);

- у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її майна (порушення права власності, зокрема й інтелектуальної, прав споживача тощо);

- у приниженні честі, гідності та ділової репутації фізичної або юридичної особи.

У судовій практиці як критерії оцінки розміру відшкодування моральної шкоди традиційно враховуються такі фактори:

1) характер правопорушення (вчинення злочину, порушення особистих немайнових прав, порушення прав споживачів, авторського права та ін.);

2) характер страждань потерпілого: а) фізичні (вил тілесного пошкодження, тривалість лікування, процес лікування, наслідки); б) психічні;

3) особа потерпілого (вік, місце роботи, посада, сімейний стан, особиста сприйманість наслідків та ін.);

4) наслідки заподіяння шкоди (погіршення здібностей потерпілого або позбавлення можливостей їх реалізації, зміни у сімейному, громадському, виробничому, творчому житті та ін.);

5) обставини заподіяння шкоди (ступінь вини заподіювача і потерпілого, їх майновий стан, конкретні умови заподіяння шкоди - нетверезий стан, хуліганство, виконання трудових обов'язків тощо);

6) можливість поновити порушені права, час і зусилля необхідні для цього та ін.

При визначенні розміру відшкодування моральної шкоди судами повинні враховуватися вимоги розумності та справедливості.

Варто зазначити, що в Великобританії з метою спрощення процедури визначення моральної шкоди, ще в 1964 р. затвердили, так звану, тарифну сітку (25 видів заподіяння шкоди), в якій ретельно визначені умови та розмір компенсації, що підлягає виплаті, якщо потерпілому заподіяна фізична чи моральна шкода. Розмір компенсації залежить від ступеня психічного потрясіння (потерпілий став жертвою сексуального нападу, нападу тварин, очевидцем нещасного випадку, був незаконно звільнений чи притягнений до кримінальної відповідальності). Найбільший розмір компенсації виплачується особі, яка була присутня при смерті своїх близьких.